

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЧНИХ УКЛАДІВ

В.В. Красношарпа, канд. техн. наук
М.В. Ключнікова

Вступ. Технологічний розвиток економіки передбачає ряд прогресивних зрушень на основі інновацій, зменшення термінів наукових досліджень з наступним швидким упровадженням їхніх результатів у промисловість й інші сектори економіки, скорочення життєвого циклу товарів, підвищення ролі взаємозв'язків між економічними суб'єктами. Це має забезпечити якісний перехід економіки до нового технологічного укладу і формування постіндустріального суспільства, якому притаманні підвищення ролі інформації і знань у житті суспільства; збільшення частки інформаційних комунікацій, продукції й послуг у ВВП; створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей, доступ до світових інформаційних ресурсів і задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг.

Нині в Україні загальмовано перехід на більш високий рівень технологічного укладу і формування постіндустріального суспільства. Серед комплексу економічних, політичних, соціальних й інших причин, що обумовили таку ситуацію, слід виділити такі: загальна відсталість технологічної бази національної економічної системи і слабкість її інноваційного оновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження є роботи провідних вітчизняних і закордонних учених і фахівців у сфері глобалізаційних процесів,

постіндустріального розвитку, аналізу технологічних укладів: П. Друкера, Дж. Гелбрейта, А. Тоффлера, Д. Белла, Г. Бревдо, П. Юхименка, П. Леоненка, Д. Лук'яненко, Д. Волкова, І. Лукінова та ін. [1; 2; 4; 6; 8; 10].

Під час вирішення поставлених завдань у дослідженні використовувалися загальнотеоретичні методи наукового пізнання, зокрема діалектичний, аналіз, синтез, системного і комплексного підходу, логічного узагальнення.

Постановка завдання – визначити причини, що зумовили нинішній стан технологічної структури економіки України. Показати особливості і специфіку сучасного положення національної економіки і визначити пріоритетні напрями щодо реформування її технологічної структури.

Однією з найважливіших особливостей економічного розвитку кінця ХХ – початку ХХІ ст. стали нові форми взаємозв'язку науки, технологій та економічного зростання. Стан технологічного потенціалу характеризує можливості суспільства задовольнити свої потреби, а вдосконалення технологій сприяє розвитку суспільства в цілому. Отже, технологія, технологічний потенціал є одним із базових елементів суспільної системи, одним із найбільш важливих індикаторів рівня її розвитку. Економіка такого суспільства є за своєю суттю інноваційною, вона принципово відрізняється від економіки індустріального суспільства, оскільки її основною рисою є

розробка ідей, які руйнують попередні рішення щодо створення і реалізації товарів і послуг [5; 6]:

- зростання економіки є безпосереднім результатом безперервних інноваційних змін і потрясінь;

- провідну роль в економіці відіграють мільйони малих і середніх підприємств, очолюваних підприємцями, які діють суцього доволіно;

- динаміка економіки і суспільства визначається не тільки наукою і вченими, але й людьми, які самостійно приймають часто інтуїтивні, креативні рішення;

- мета діяльності корпорацій – максимізація доходу акціонерів. І нова технологія, яка забезпечує досягнення цієї мети, – це не відкриття або інновації, а інший менеджмент, з іншими принципами й іншою практикою;

- знання стають основним предметом і основним продуктом праці, відбувається реорганізація галузей навколо виробництва знань і реструктуризація всієї економіки країни навколо сфери виробництва інформації;

- інтелектуалізація праці – основний напрям її розвитку, а витрати на виробництво й поширення знань – основна форма інвестицій. Завдання нової науки – сприяти інноваціям, тобто системному і організованому застосуванню знань у виробництві самих знань, роблячи їх продуктивними.

- інновації і підприємництво охоплюють все більшу масу соціальних і політичних осередків суспільства, стають щоденною, буденною практикою.

Це – соціальні інновації, які безперервно перебудовують відносини як між людьми й організаціями, так і між ними і державою.

В умовах ринкової трансформації економічних систем відбувається особливе загострення характерних відмінностей індустріальної і постіндустріальної цивілізації.

У сучасній економічній літературі виділяють таку послідовність технологічних змін, яка сформувала відповідні технологічні

уклади [3]:

- перша хвиля (1770–1830 рр.) сформувала уклад, що характеризувався широким застосуванням парових двигунів;

- друга хвиля (1830–1880 рр.) позначилася механізацією виробництва, створенням мережі залізниць, основне джерело енергії – вугілля;

- третя хвиля (1880–1930 рр.) базувалася на використанні у промисловому виробництві електроенергії, розвитку важкого машинобудування, відкриттях у хімічній галузі, розвивалося виробництво автомобілів і літаків, алюмінію, впроваджувався радіозв'язок, відбувалася концентрація банківського капіталу;

- четверта хвиля (1930–1980 рр.) характеризувалася становленням укладу, який базувався на подальшому розвитку енергетики з використанням нафти й газу, а також засобів зв'язку, нових синтетичних матеріалів. Відбувався розвиток атомної енергетики й упровадження комп'ютерних технологій у виробництво. Настав час масового споживання товарів побутового призначення;

- п'ята хвиля, що почалася в середині 80-х років ХХ ст. засновувалася на досягненні у галузі мікроелектроніки, біотехнологій, супутникового зв'язку;

- шоста хвиля – хвиля сьогодення - дає поштовх до нового етапу розвитку енергетики, медицини і біотехнологій.

Розвиток кожного технологічного укладу сприяв сходженню суспільства на новий, вищий щабель, що істотно ускладнювало економічні взаємозв'язки і вимагало формування відповідної виробничої структури.

Щодо нинішнього технологічного рівня економіки України, то можна констатувати, що він не відповідає сучасним постіндустріальним і неоіндустріальним тенденціям, які характеризують промислово розвинуті країни. Якщо розглянути технологічну структуру економіки України, під якою найчастіше розуміють співвідношення існуючих укладів, то слід відзначити, що провідну роль у про-

мисловості України відіграють нині ті галузі, які визначили світовий економічний розвиток у минулому столітті.

На початку 90-х років ХХ ст. структура промислового виробництва мала такі складові: підприємства III технологічного укладу (залізничний транспорт, чорна металургія, електроенергетика, неорганічна хімія, видобуток вугілля) – 33%; IV технологічний уклад (кольорова металургія, нафтопереробка, машинобудування) – 55,3%; V технологічний уклад – 5,5; VI технологічний уклад – 0,2% [12].

За двадцять років незалежності України чітко вимальовується тенденція, яка свідчить про погіршення якості технологічної структури, %: III уклад – 58; IV уклад – 38; V уклад – 3,9; VI уклад – 0,1% [12].

Таким чином, в Україні цілеспрямовано консервується технологічна відсталість на рівні III і IV економічних укладів. У той же час, науково-технічна база, кадровий потенціал і багаторічний досвід науково-виробничих комплексів, спрямованих на розвиток V і VI технологічних укладів, належної державної підтримки не отримали.

Подібна технологічна структура економіки становить одну з найбільш суттєвих загроз для економічної безпеки України, оскільки зумовлює ресурсоємний і витратний характер розвитку економіки і значне зниження її конкурентоспроможності на світовому ринку. Відсутність радикальних змін у напрямі кардинального технологічного оновлення суспільного виробництва перетворює Україну на «аутсайдера» і постачальника на світовий ринок сировини і напівфабрикатів [9].

Так, згідно з результатами дослідження Світового економічного форуму (WEF), Україна в рейтингу 2009 – 2010 рр. перебувала на 82-й позиції із 133. За останні декілька років це найгірший показник для нашої держави, оскільки в 2008 р. Україна займала 72 позицію, у 2006 – 78, 2004 – 68. У регіональному рейтингу, згідно з даними звіту WEF, наша

країна посідала 37-ме місце серед 45 європейських країн. Головні проблеми України, за даними експертів WEF, пов'язані з недостатніми розвитком інфраструктури, інституцій, технологічною готовністю і впровадженням інновацій. Таким чином, на думку експертів, українська економіка продовжує деградувати, її конкурентоспроможні характеристики все більше занепадають, загрожуючи пройти «точку неповернення».

Основні причини, які призвели до такого економічного становища в Україні такі:

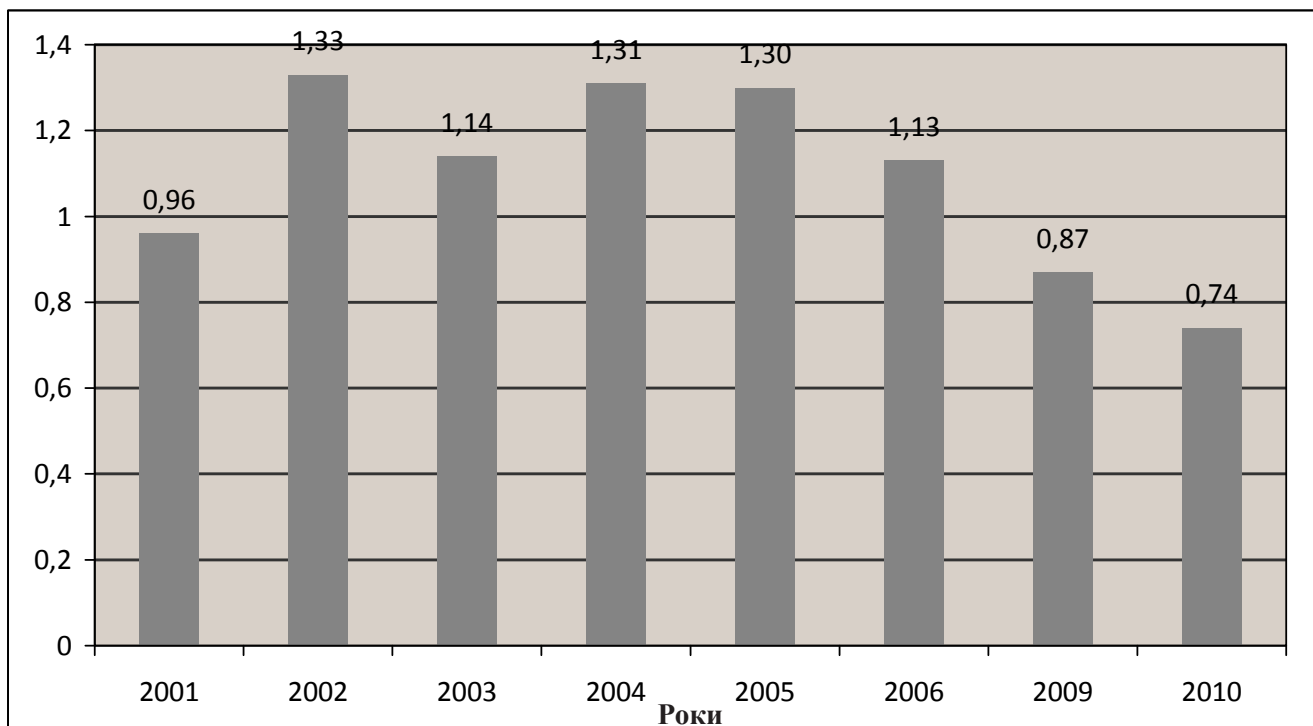
- макроекономічна нестабільність (інфляція; високі кредитні ставки; неефективне витрачання бюджетних ресурсів);
- слабка здатність до адаптації нових технологій через залучення прямих іноземних інвестицій;
- високий рівень корупції;
- низька якість державних і громадських інституцій, відповідальних за економічний розвиток;
- несприятливе підприємницьке середовище.

Згідно зі статтею 34 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» держава повинна забезпечити бюджетне фінансування науково-технічної діяльності в розмірі не менше 1,7% ВВП. Проте обсяг такого фінансування інноваційної діяльності в Україні в різні роки був значно нижчим (див. рисунок).

В Україні найбільша складова в структурі фінансування припадає на рахунок власних коштів (див. таблицю). Однак така ситуація пов'язана не стільки з корпоративним підходом, а в першу чергу з незначними бюджетним фінансуванням та іноземними інвестиціями.

Наслідком такої ситуації є те, що Україна поступово втрачає світові й регіональні ринки, і така ситуація корелюється зі структурою підприємств-експортерів, а саме [11; 12]:

- основу потенціалу конкурентоспроможності країни складають 46% найбільших віт-

Фінансування інноваційної діяльності в Україні, %ВВП

Структура джерел фінансування технологічних інновацій в Україні*

Рік	Загальна сума витрат, млн. грн.	У тому числі за рахунок коштів, %			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інших джерел
2000	1757,1	79,64	0,44	7,57	12,35
2001	1971,4	83,90	2,83	2,97	10,30
2002	3013,8	71,07	1,51	8,76	18,66
2003	3059,8	70,21	3,04	4,25	22,50
2004	4534,6	77,22	1,40	2,48	18,91
2005	5751,6	87,72	0,49	2,75	9,04
2006	6160,0	84,60	1,86	2,86	10,68
2007	10850,9	73,70	1,30	3,00	22,00
2008	11994,2	60,56	2,80	0,96	35,68
2009	7949,9	65,02	1,61	19,00	14,35
2010	8045,5	59,35	1,08	29,97	9,59
2011	14333,9	52,92	1,04	0,39	45,64
У середньому за 12 років	6618,5	72,16	1,61	7,08	19,14

* Розраховано за даними Державної служби статистики України [12]

чизняних підприємств-експортерів, продукція яких спроможна конкурувати на світових ринках, ринках країн СНД і внутрішньому ринку;

- приблизно 25% підприємств-експортерів орієнтується переважно на ринок країн СНД, де вимоги щодо якості продукції є нижчими;

- майже 11% потужних підприємств-експортерів можуть успішно конкурувати на ринку України;

- кожне десяте підприємство нині втратило конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на міжнародних ринках.

Не виправдалися сподівання на значне поліпшення технологічної структури за рахунок включення національної економіки у світове господарство. Так, технологічна складова іноземного інвестування в економіку України переважно стосувалася третього укладу і становила близько 49%, а у високотехнологічний сектор було спрямовано лише 11% від загальної суми іноземних інвестицій [7].

Висновки

В Україні розпочався новий етап економічної трансформації, пов'язаний із включенням країни в глобалізаційні процеси. У таких умовах наздоганяючі та мобілізаційні стратегії економічного зростання, які є домінуючими для другого й третього укладів, стають неефективними. Тому виникає необхідність переформулювання основних завдань розвитку з метою адаптації національної специфіки до умов глобалізації.

Для переведення економіки у формат економіки знань необхідна увага держави до створення розгалуженої інноваційної інфраструктури, яка має включати в себе: виробничо-технологічні структури (технопарки й бізнес-інкубатори); аналітичні й статистичні центри, інформаційні бази й мережі; фінансові структури; системи експертиз.

За подальшого недостатнього державного фінансування і збереження непривабливих

умов для залучення іноземних інвестицій проблема відсталості економіки Україні буде лише загострюватись, що буде призводити до зниження рівня конкурентоспроможності економіки.

Стимулююча політика держави має спрямовуватися на активізацію процесів економічного зростання, що значною мірою повинно сприяти появі інноваційних ніш, які створюють базис для розвитку нового сектору економіки. Разом зі зміною технологічного укладу відбувається зміна провідних секторів економіки, базисних галузей, що у свою чергу змінює напрями потоків ресурсів і капіталів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: пер. с англ.; под ред. В.Л. Иноземцева / Д. Белл. – М.: Прогресс, 1999 – 392 с.
2. Брево Г.В. Глобализация мировой экономики / Г.В. Брево. – Ростов н/Д.: Деникс, 2008 – 311 с.
3. Груциньська Н.М. Теоретико-методологічні засади сучасного економічного розвитку з урахуванням трансформації технологічних укладів // Економіка та держава. – 2009. – №12. – С. 29–32.
4. Гелбрейт Дж. Экономические теории и цели общества / Дж. Гелбрейт. – М.: Мысль, 1979. – 424 с.
5. Денисенко М.П. Вплив інновацій на прискорення розвитку економіки // Проблеми науки. – 2002. – №2. – С.14–21.
6. Друкер П. Посткапиталистическое общество: пер. с англ.; под ред. Б.П. Рунова / П. Друкер. – М.: Мысль, 1997. – 486 с.
7. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Державний комітет статистики – К.: Техніка, 2010 – 648 с.
8. Тоффлер А. Новая парадигма власти: пер. з англ.; під ред. Н. Бордукової / А. Тоффлер. – К.: Акта, 2003 – 682 с.
9. Федулова Л.І. Перспектива інноваційного розвитку промисловості України // Економіка і прогнозування. – 2006. – №2. – С. 58–76.
10. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних вчень/ П.І. Юхименко, П.М.Леоненко. – К.: Знання, 2002. – 514 с.
11. Шнипко О.С. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст: монографія / О.С. Шнипко. – К.: Генеза, 2009. – С. 130–132.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>